

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ТКАЧУК Юлія Вікторівна

УДК: 300.41

**ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В СФЕРІ ПОЛІТИКИ: ІНСТИТУТИ І МЕХАНІЗМИ НАДДЕРЖАВНОГО
ВПЛИВУ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинського (Міністерство освіти і науки України).

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор

НАУМКІНА Світлана Михайлівна,

Південноукраїнський державний педагогічний

університет ім. К.Д.Ушинського,

завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

ГОРБАТЕНКО Володимир Павлович,

Інститут держави і права НАН України,

провідний науковий співробітник

кандидат політичних наук

ПЕХНИК Алевтина Валентинівна,

Одеська національна юридична академія,

доцент кафедри соціальних теорій

Провідна установа:

Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, кафедра політичних наук Міністерства освіти і науки України, м. Миколаїв

Захист відбудеться “ 09 ” квітня 2004 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий “ 5 ” березня 2004 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Н.М. Єфтені

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження полягає в тому, що незважаючи на те, що існування глобалізації як явища зазвичай не викликає сумнівів і ніким не заперечується, водночас дати наукове визначення глобалізації досить складно, з огляду на політичний аспект проблеми, безпрецедентні за масштабом і концентрацією інтереси, що стоять за нею, як матеріального, так і не в меншому ступені ідеологічного характеру.

Парадокси глобалізації не випадково є предметом гострих теоретичних суперечок, оскільки неоднозначність процесів, що розгортаються, неминуче відбивається на уявленнях про них. Актуальність дослідження обґрунтовано також тим, що в сучасній науковій літературі відсутні відповіді на цілу низку політичних питань, які виникають у зв'язку з глобалізацією, оскільки основну увагу авторів зосереджено на економічній і культурній складовій глобалізації. Зокрема нас передусім цікавить, як розвиваються демократичні процеси, змінюються політичні інститути і процеси в умовах світу, що глобалізується, як повинні реагувати національні держави на ситуацію, що складається. У який спосіб повинна себе позиціонувати Україна: як жертва глобалізації чи цілком достатньо усвідомлювати, що ми своєрідним чином вбудовуємося в глобальні світові порядки.

Не тільки методологічно, але й практично важливо, щоб теоретична рефлексія не шкодувала пошуку конкретних маркерів глобалізації, а також індикаторів обумовлених нею змін, що зокрема виявилися в трансформації політичних інститутів, структур, відносин. Це дуже важливо, оскільки сьогодні набуває чітких контурів тенденція до витиснення політики зі сфери регулювання соціальних процесів. Політичні важелі заміщуються фінансовими, які змушують цілі країни здійснювати ті чи інші перетворення, вводити технічні й економічні інновації, інакше готувати свої кадри і навіть формувати свої власні структури. Це обумовлює інтерес до того, як переломлюються зазначені процеси в різних країнах і які параметри наявного поля політики містять в собі прообрази недалекого майбутнього.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язаний з розробкою планової наукової теми “Економічні і соціально-політичні механізми модернізації України” (№ державної реєстрації 0101U0007555), що здійснюється кафедрою політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, одним із виконавців якої є дисертант (м. Одеса).

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні ступеня впливу процесу глобалізації на розвиток політичних інститутів і процесів. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі дослідницькі **завдання**:

– провести порівняльне дослідження наявних концепцій глобалізації;

- визначити зміст процесу глобалізації, його ключові риси, переваги та недоліки;
- дослідити вплив глобалізації на національну державу;
- виявити багатомірність і неоднозначність зв'язків і співвідношення між глобалізацією та демократизацією, вплив глобалізації на демократичні процеси;
- визначити соціально-політичні механізми розвитку соціально-ринкової глобалізації;
- виявити тенденції розвитку Української держави в умовах глобалізаційних процесів;
- дослідити емпіричні характеристики антиглобалістичного руху, проаналізувати притаманні йому суперечності і перспективи.

Об'єктом дослідження є глобалізація як якісно самостійна, складна система явищ та відносин, цілісна в її системності, але внутрішньо вельми суперечлива.

Предметом дослідження є вплив глобалізації на зміни політичних інститутів і процесів.

Методи дослідження. Для розкриття закономірностей динаміки суспільства в умовах глобалізації використовувався системний підхід, відповідно до якого суспільство – найскладніша система, що саморозвивається, заснована на багатстві і різноманітності зв'язків, що об'єднує її членів, на спільності культури і норм поведінки, моральних норм і духовних цінностей, без яких вона не може прогресувати. Глобалізація призводить до різкого ускладнення зовнішніх, відносно до суспільства як системи, умов існування. Виникають міцні екзогенні зв'язки і залежності, що інтегрують окремі елементи суспільства в глобальні мережні структури. Посилюються відцентрові тенденції, які послаблюють і деформують традиційні ендогенні зв'язки й загрозові в граничному випадку розпадом суспільства як системи. Застосування порівняльного (компаративістського) підходу мало як теоретичну, так і практичну значущість. З одного боку, за його допомогою вдалося зіставити з метою вияву загальних рис і специфіки наявні концепції глобалізації. З іншого – дослідити досвід розвинених держав і держав, що розвиваються, в умовах глобалізації для виявлення найбільш ефективних її форм. Критично-діалектичний метод використовувався з метою критичного аналізу політичних проблем глобалізації, вияву їхніх внутрішніх суперечностей. Інституційний метод застосовувався під час дослідження політичних інститутів, зокрема національної держави, її ролі в світі, що глобалізується. Функціональний підхід став у нагоді в ході розгляду залежності між глобалізацією та розвитком демократичних процесів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що розпочато одну з перших спроб у вітчизняній політології комплексного дослідження політичних аспектів глобалізації. У ході проведеного дослідження отримано результати, які мають наукову новизну.

Показано, що глобалізація як глобальний процес торкнувся вповні лише таких галузей, як світові інформаційні мережі, банківсько-фінансова сфера, діяльність транснаціональних корпорацій, а в геополітичному плані обмежений ареалом найбільш розвинених країн. Виявлено, що незважаючи на те, що родовою ознакою глобалізації вважається розмивання національних

кордонів, поки що не існує переконливих прикладів того, що національні кордони зруйновано під тиском глобалізаційних процесів і що національна держава готується відмерти. Водночас глобалізаційні тенденції підривають значення націоналізму в усіх його проявах, чи то нації-держави, національні соціокультурні традиції або відповідні типи свідомості. Національно-державний фактор безсумнівно зберігається, в тому числі у вигляді окремих держав, урядів тощо, але перестає бути визначальним. Суспільства починають утворювати свої конгломерації, що мають наскрізні горизонтальні структури.

Виявлено, становленню транснаціональних політичних, економічних та культурних просторів сьогодні протистоять міцні відцентрові тенденції. Показано, що, створюючи сприятливі умови для кооперації і співробітництва, світ, який “звужується” під впливом глобалізації, одночасно стає більш “прозорим” для конфліктів і насильства. І хоча глобалізація та демократизація, здавалося б, тільки підкріплюють кантівську теорему “демократичного світу” (демократичні держави не воюють одна з одною), сам процес транзиту, переходу і трансформації внутрішньополітичних режимів може виступати фактором дестабілізації міжнародного порядку.

Визначено, що якщо спочатку (1970-1990 рр.) процеси глобалізації в найрізноманітніших сферах сприяли розвитку демократії “вшир”, то на більш пізніх етапах негативні наслідки процесів глобалізації можуть заважати розвитку демократії “всередину”. Головна проблема тут полягає не стільки в тому, яке число формальних критеріїв демократичної політичної системи буде сформульовано і скільки країн буде відповідати цим критеріям, скільки в тому, наскільки гнучкими й ефективними виявляться демократичні інститути в різних країнах, наскільки вони будуть відповідати умовам, що змінюються, і витримують випробування на міцність без вихолощування їхнього змісту.

Виявлено, що в умовах глобалізації зменшується число політичних інструментів, доступних урядам, і знижується ефективність конкретних інститутів, які дозволяють державі контролювати активність своїх громадян усередині і за межами власних кордонів. Багато з традиційних сфер панування й відповідальності держави (оборона, управління економікою, комунікації, адміністративна та правова системи) не можуть контролюватися без залучення міжнародних форм співробітництва.

Обґрунтовано, що в процесах глобалізації останнього десятиріччя, поряд з тенденціями інтеграції та універсалізації, простежується й інша тенденція: зростаюча поляризація світу, коли структурно диференційованій єдності основних демократій (у взаємовідносинах яких один з одним, здавалося б, уже досягнута інституціоналізація балансу могутності) протистоять світ культурно, етнічно, конфесійно й цивілізаційно роз’єднаних держав, які роздираються внутрішніми і зовнішніми конфліктами.

Досліджено, що з розробкою теми глобалізації чітко виявилася суперечність деяких центральних положень традиційної теорії держави. Зокрема, підлягає сумніву теза про те, що внутрішньодержавні відносини є зоною порядку та стабільності, міжнародні – сфера хаосу й невизначеності. Виявлено також, що держави не є гомогенними акторами. Політика держав найчастіше непослідовна, а самі вони внутрішньо розколоті і відчувають вплив безлічі груп, в тому числі криміналізованих.

Обґрунтовано, що період розвитку, який проходить Україна, слід назвати періодом інтернаціоналізації, що являє собою поступове взаємопроникнення технологічних та культурних стандартів, які, однак, не торкаються державного суверенітету.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого теоретичного дослідження проблематики глобалізації. Результати дисертації можуть бути використаними в науково-дослідній сфері в ході розробки фундаментальних праць в галузі політичних інститутів та процесів; сприяти формуванню нових підходів до розробки української стратегії глобалізації, створенню відповідної нормам міжнародного права і Конституції України української програми глобалізації.

Робота може бути також використана під час підготовки загальних та спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, написання підручників і навчальних посібників з політології.

Апробація результатів дисертації здійснена на 6-й міжнародній науково-технічній конференції “Сучасні проблеми телекомунікацій (НТК – телеком – 2003)” (м. Одеса, 2003), науково-методичній конференції “Основні тенденції розвитку сучасного світу як виклик глобалізації (м. Запоріжжя, 2003), конференціях науково-викладацького складу, засіданнях кафедри політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса) /2000-2003 рр./.

Публікації. Основні результати здійсненого дослідження викладено в 5 наукових статтях, 4 з яких опубліковано в спеціальних виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями, які були поставлені дисертантом у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 188 сторінок. Список використаних джерел містить 179 найменувань (11 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “Глобалізація: витоки, поняття, сутність і ключові риси” проаналізовано ступінь наукової розробки теми дослідження, розкрито сутність, визначено поняття, розкрито ключові риси глобалізації.

У першому підрозділі *“Ступінь розробки проблеми глобалізації в вітчизняній та зарубіжній літературі”* аналізуються праці вітчизняних та зарубіжних учених, ідеї яких дали можливість дисертанту сформулювати і розробити власний підхід до проблеми глобалізації.

Процеси трансформації всіх сфер економіки, політики, культури розглянуто в працях відомих дослідників Е. Алаєва, В. Білокреницького, А. Воскресенського, Б. Єрасова, Л. Казаряна, В. Красильщикова, В. Кузнєцова, В. Максименка, А. Неклесси, О. Панаріна, В. Хороса, Г. Чуфріна, Г. Широкова, Ю. Шишкова, А. Ельянова.

Соціальні та культурні фактори глобалізації розглянуто в працях М. Грановетера, М. Кастельса, Р. Сведберга, А. Сена, А. Турена, Р. Холлінгсворта, Ф. Шміттєра, В. Штрека, А. Етціоні та ін., які по-новому поставили питання про нерозривний зв'язок економіки з іншими сферами суспільного життя, про обумовленість економічних процесів сукупністю інститутів, що склалися в суспільстві.

Аналізу формування глобального економічного, правового та політичного простору присвятили свої праці Дж. Стігліць, С. Стренж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скопол, П. Евенс, Д. Хелд, П. Катценштайн та ін. Ці дослідники одними з перших розгорнули конкретні дослідження механізмів глобалізації, зосередившись на аналізі взаємодії зовнішньої політики і світогосподарчих процесів. У дослідженнях відомих соціологів, політологів та економістів – Дж. Бхагваті, Дж. Стігліца, Дж. Сакса, П. Кругмана та ін., показано небезпеку, пов'язану з безумовною орієнтацією на цінності Вашингтонського консенсусу.

Огляд і дослідження наукової літератури, що присвячена цій проблемі, вказує на декілька джерел усіх або частки тих процесів, які в сукупності й складають явище глобалізації в цілому. Це:

- стабільні, довготривалі негативні екологічні та інші наслідки господарювання людини на Планеті, що досягли у другій половині XX ст. масштабів, здатних викликати небезпеку не тільки відчутно близького вичерпання природних ресурсів, які неможливо відтворити, але й непрогнозованої за її наслідками мутації всієї біосфери Землі, включаючи людину (екологічний баланс, який геоісторично склався, безповоротно порушений, сенс і зміст того, що стихійно йде йому на зміну, ще потрібно досягнути);

- розвиток усіх комунікацій, інфраструктур та відносин, які призводять до такого ступеня соціальної взаємопов'язаності та взаємозалежності світу, коли вельми численні ознаки соціально-історичної відсталості особистості, конкретних суспільств та сучасної людини як роду в цілому стають проблемою всього людства, що загрожує його безпеці, перспективам його висхідного розвитку і самому збереженню життя на Планеті;

- поява перших суб'єктів світової економіки і політики (транснаціональних корпорацій, держав, міжурядових організацій), сполучення інтересів, здібностей та можливостей, які потребують від

них і дозволяють їм діяти глобально в одній чи декількох сферах життєдіяльності на повсякденній основі (“суб’єктів глобальних відносин”).

У другому підрозділі *“Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття глобалізації та аналізу її ключових рис”* на підставі здійсненого в попередньому параграфі аналізу наявних концепцій глобалізації, дисертант аналізує достоїнства і недоліки глобалізації.

У цілому глобалізація являє собою загальнопланетарний вимір інтернаціоналізації. Процес глобалізації містить в собі декілька складових: інституційні процеси, культурну універсалізацію, економічні процеси, соціальні тенденції. Особливу увагу дисертант приділяє політичним факторам глобалізації, серед яких: 1) диверсифікація складових дієвості та конкурентоспроможності держав; 2) відносне зниження ролі держав як міжнародних акторів на користь піднаціональних, наднаціональних та транснаціональних; 3) збереження закономірності нерівномірності розвитку, поглиблення розбіжностей потенціалу окремих націй та перспектив національного розвитку; 4) накопичення невідповідностей і суперечностей міжнародного регулювання, актуалізація проблем гармонізації акторів різного рівня розвитку та збалансування відповідальності.

Як достоїнства глобалізації слід виокремити такі:

- 1.Ріст кількості та якості споживацької продукції на світовому ринку.
- 2.Бурхливий технологічний прогрес, унаслідок якого зменшується собівартість продукції, що випускається, і знижуються ціни на значну частину товарів масового попиту.
- 3.Виникнення нових робочих місць, переважно в невиробничій сфері, внаслідок розвитку інформаційних технологій.
- 4.Значно ширший та вільніший, ніж ще 10-15 років тому, доступ до інформації і відповідне поширення можливостей та способів комунікації у світовому масштабі.
- 5.Підвищення життєвого рівня, відносне покращення основних соціальних показників у більшості регіонів світу.
- 6.Покращення взаєморозуміння між різними культурами та цивілізаціями внаслідок, з одного боку, інтенсифікації глобального інформаційного обміну, а з іншого – нівелювання відмінностей завдяки розповсюдженню по всій планеті продуктів маскультури.

Щодо недоліків глобалізації, то до них дисертант відносить такі моменти:

- 1.Світова економіка стає більш нестабільною й уразливою. Негативні тенденції в тій чи іншій країні або регіоні миттєво позначаються на економічному здоров’ї інших.
- 2.Розрив в економічному та соціальному розвитку між багатою Північчю і бідним Півднем досягнув небачених розмірів і продовжує збільшуватися.
- 3.Значно зростають масштаби міграції населення, у першу чергу, з бідних у розвинені країни.
- 4.Навіть у найблагополучніших країнах збільшується різниця між рівнем життя та добробутом багатих і бідних прошарків населення.

- 5.Зростає вплив транснаціональних корпорацій, у тому числі політичний.
- 6.Погіршується стан довкілля, яке приноситься в жертву інтересам бізнесу.
- 7.Зростає одурманюючий вплив маскультури, що загрожує культурному різноманіттю.

Як одну з ключових рис глобалізації, з точки зору їх значущості для постсоціалістичних країн, слід відзначити революцію в інформаційних технологіях. Другою ключовою рисою глобалізації є економічна революція. Третьою ключовою рисою глобалізації, що має політичне забарвлення, виділимо перемогу ліберальної демократії. Наступною ключовою рисою глобалізації варто виділити політику націоналізму.

У другому розділі **"Глобалізація і національна держава"** досліджено вплив глобалізації на національну державу.

У першому підрозділі *"Зміна ролі національної держави як центральної політичної одиниці владних рішень під впливом глобалізації"* дисертант доходить висновку, що в даний час у світовому співтоваристві розвиваються дві протилежні тенденції. З одного боку, йде інтеграція, об'єднання держав, з іншого – постійно виникають нові державні утворення. Причому, можна сказати, що ці процеси мають регіональний вимір. Так, є регіони інтеграційного плану, а є такі, де підсилюється фрагментація (хоча, на прикладі Канади і Бельгії ми бачимо, що такий розподіл деякою мірою умовний). Вважається, що збільшення числа держав пов'язано з досить розповсюдженим уявленням, що створення власних держав – шлях до вирішення тих проблем, які повинні вирішувати нації на сучасному етапі розвитку. Цю ідею підтримують певні етнічні групи, а також їх політичні еліти, які розраховують підвищити в такий спосіб свій статус. Однак проблема набагато ширша. Часи, які сприяли державній побудові, пройшли. Уже немає територій, населення яких демонструвало б виражене прагнення до знаходження власної державності і при цьому було б однорідним в етнічному, конфесіональному і соціокультурному плані. Тому нові держави найчастіше виникають там, де відсутнє необхідне для цього соціокультурне середовище. Не випадково більшість новостворених держав виявляють повну нездатність виконувати ті функції, заради яких, вони, власне, і створювалися. Принцип суверенітету починає прикривати внутрішньодержавне безчинство, владу кримінальних структур. Звідси – настільки характерні для молодих держав перманентні бунти і масові порушення суспільного порядку.

Як уявляється дисертанту, варто уникати категоричності під час оцінки ролі національної держави в умовах глобалізації. Глобалізація всупереч тому, що пишуть і говорять на Заході (в основному публіцисти і політики), не означає розмивання всіх національних рамок, яке має місце поки що тільки у виняткових випадках.

У другому підрозділі *"Україна в світі, що глобалізується"* автор доходить висновку, що гідної альтернативи глобалізації поки що не знайдено. Вона стала об'єктивною реальністю нашого часу як тенденція до скорочення відстаней, утворення єдиних економічних і інформаційних

просторів. Однак питання щодо створення єдиного світу на підставі єдиного економічного правопорядку виникне лише на завершальному етапі глобалізації світової економіки. Тому Україні вже зараз необхідно активно брати участь у глобалізаційних процесах. Україна зацікавлена в існуванні такого загальносвітового економічного правопорядку, таких законів і правил єдиного світу, у створенні яких її голос був би чутний.

Дисертант обґрунтовує, що в Українській державі є два варіанти розвитку. Перший варіант пов'язаний з тим, що ми повинні подолати невдачі останнього десятиліття і запропонувати світу прийнятну альтернативу глобальному технологічному лідерству США і Заходу. В іншому випадку наша країна може виявитися об'єктом геополітичного переділу і припинити суверенне існування. Тому вважається необхідною розробка української стратегії глобалізації

У третьому розділі **"Глобалізація в соціальній і політичній сферах"** дисертант аналізує вплив глобалізації на демократичні процеси, соціально-політичні механізми розвитку соціально-ринкової глобалізації, досліджує емпіричні характеристики антиглобалістського руху, властиві йому суперечності і перспективи.

У першому підрозділі *"Вплив глобалізації на демократичні процеси"* автор відзначає, що оптимізм із приводу поширення глобальної демократії пояснюється уявленням про те, що її становлення відбувається внаслідок процесу глобалізації.

Як вважає дисертант, виходячи із такого важливішого критерію, як соціально-економічний фактор, перспективи глобальної демократизації виглядають зовсім не настільки оптимістично, як це здається багатьом дослідникам.

Можна також зробити висновок, що демократії не виникають шляхом простого переносу передових зразків політичного устрою на національний ґрунт іншої держави. Подібно до будь-якого іншого продукту політичної діяльності, вони формуються за певних обставин, під впливом відомих потреб і як результат багаторазових спроб задовольнити ці потреби. Слід ураховувати, що політичні процеси суто індивідуальні, ситуативні й містять у собі істотні відхилення від загальної закономірності, що робить практично неможливим буквально повторення того, що відбувається в інших країнах. В умовах розбіжності форм і ритмів розвитку країн, народів, цивілізацій демократизація в незахідних країнах разюче відрізняється від аналогічних процесів становлення демократії на Заході, причому не просто національно-історичної забарвленості, але своєрідністю самого типу демократичних перетворень.

Посткомуністична демократія, наприклад, в Україні – демократія з іншими, ніж на Заході, проблемами, породженими прагненням оновити державність в умовах, що різко відрізняються від умов, у яких проходило становлення сучасної демократії в інших (західних і незахідних) країнах. Справа не в особливостях України й інших країн колишнього СРСР, а в необхідності "перевідкриття заново" (Б. Капустін) принципів демократичного і, природно, ліберального устрою. Перевідкривати

їх заново необхідно, звичайно, з огляду на історичні традиції країни, її культуру і виклики сучасного світу. У свій час через це пройшли США, потім Франція, Німеччина, Італія, сьогодні цим змушена займатися Україна. І мова в цьому випадку йде не про зміну демократичної традиції, а, навпаки, про наслідування їй.

У другому підрозділі *"Соціально-політичні механізми розвитку соціально орієнтованої глобалізації"* дисертант відзначає, що глобалізація економіки не може не відбиватися на соціальній сфері. Позитивним можна вважати те, що лібералізація обміну, нові форми міжнародного розподілу праці, ріст руху капіталів, посилення конкурентної боротьби дозволяють досягати економічного росту в багатьох країнах світу, сприяють розширенню зайнятості, зниженню рівня бідності і підвищенню добробуту. Так само можна сказати, що процеси глобалізації, безсумнівно відкривають нові можливості людського розвитку, пов'язані із всесвітнім розповсюдженням новітньої технології і форм виробничої організації, які одночасно забезпечують високий матеріальний статус працівника, що вимагають від нього наукових знань і мобілізують його творчу ініціативу й інтелектуальні здібності. Однак ці нові можливості розподіляються вкрай нерівномірно, залишаються недоступними переважній більшості людей, які живуть за межами розвинених країн, а також соціальним низам розвинених суспільств.

З метою підтримки соціально-політичної стабільності вважається актуальним переорієнтувати глобальні процеси з неоліберального напрямку в соціально-ринковий. Під соціально-ринковою глобалізацією слід розуміти такий розвиток процесів глобалізації, при якому пріоритет буде надаватися не корисливим інтересам фінансового капіталу і ТНК, а інтересам основної маси населення планети, його сьогоднішніх і майбутніх поколінь.

На думку дисертанта, домогтися переведення неоліберальної глобалізації в соціально-ринкове русло можливо за таких умов:

1. Включення до міжнародних угод "соціальних статей", що стосуються лібералізації міжнародної торгівлі, для того, щоб відкриття ринків відбувалося паралельно з поліпшенням умов життя і праці працівників та з ліквідацією явних зловживань і форм експлуатації.

2. Передача відповідальності за санкції поза рамки МОП. Цього можна досягти, якщо держава чи група держав пов'язують видачу торгових концесій (наприклад, доступу на свій ринок) із дотриманням визначених трудових норм із метою протистояти так званому "соціальному демпінгу". Така політика вже проводиться і можна очікувати, що вона буде мати подальше поширення.

3. Створення спеціальної процедури, яка б включала оцінку прогресу в соціальній сфері, що досягається державами-членами МОП завдяки доступу на міжнародні ринки, а в більш широкому плані – завдяки можливостям, що надаються внаслідок глобалізації економіки.

Підсумовуючи висловлене в цьому підрозділі, слід зазначити, що люди і нації не сприймуть глобалізаційних змін, якщо вони не отримають суттєвих переваг від цих процесів.

У третьому підрозділі *"Феномени критичного сприйняття глобалізації"* дисертант аналізує емпіричні характеристики антиглобалістського руху. Так, цікавим фактом є й те, що в складі учасників антиглобалістського руху переважають зовсім не жертви глобалізації. Напроти, активною частиною руху є середні міські прошарки країн так званого "золотого мільярда". Цей факт критики Руху пояснюють за допомогою концепції "корисливої стурбованості". Автори цієї концепції ґрунтуються на тому, що нинішня фаза глобалізації різко прискорила розвиток групи держав (понад два десятки, серед яких такі гіганти, як Індія і Китай).

За сформованою традицією, коли в матеріалах ЗМІ і наукових працях мова йде про антиглобалістів та їхні виступи, маються на увазі переважно рухи лівої політичної орієнтації. І це не випадково. Більшість гучних демонстрацій антиглобалістів, що прокотилися в останні роки по Європі і США, проводилися спільно анархо-соціалістами, комуністами, лівими соціал-демократами, анархістами, радикальними захисниками довкілля. Тому не дивно, що поширення антиглобалізму дає надії певним силам на відродження лівого радикального руху в багатьох країнах Заходу

Отже, можна дійти висновку, що антиглобалістський рух увібрав у себе значну частину лівого спектра розвинутого суспільства – саме розвиненого, оскільки воно є продуктом переважно західної цивілізації, а також постіндустріалізації і постмодерну.

У висновках дисертант відзначає, що глобалізація є ключовим поняттям, яке характеризує процеси світового розвитку на рубежі ХХІ ст. Її суть – у різкому розширенні й ускладненні взаємозв'язків і взаємозалежностей як людей, так і держав, що виражається в процесах формування планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів товарів і робочої сили, в інтернаціоналізації проблем техногенного впливу на природне середовище, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів і безпеки.

Отже, феномен глобалізації виходить за чисто економічні рамки, у яких її схильні трактувати більшість дослідників цієї проблеми, й охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства.

З другої половини ХХ ст. на характер зміни структури національної держави стали впливати процеси інтернаціоналізації і глобалізації. Наслідком цього з'явилося утворення наднаціональних інститутів і перехід у їхню компетенцію цілого ряду політичних, економічних, соціальних функцій, виконуваних раніше органами національних держав. Це призвело, з одного боку, до збільшення числа національних державно-правових інститутів, орієнтованих на задоволення потреб наднаціональних організацій, а з іншого – ліквідацію функціонально непотрібних у нових умовах державних установ.

Участь будь-якого соціуму у світових політичних процесах, його зовнішньополітична діяльність як актора міжнародних відносин роблять очевидним те, що повне й остаточне зникнення зі світової арени національно-територіальних, цивілізаційних, державних чи культурно-відособлених утворень не є актуальною, дійсною проблемою ні для сьогодення, ні для ближчого майбутнього. Ліквідація наприкінці XX ст. "залізної завіси", берлінської стіни, державних і національно-територіальних кордонів між країнами і народами виявляє, що перегородки між ними не зникають цілком, а перетворюються, видозмінюються, унаслідок чого стають усе більш прозорими. А якщо й відбувається обмеження міжнародних функцій національних держав, то це робиться за їх власною доброю волею, що виявляється, як правило, у рамках міжнародних чи регіональних організацій. Сучасне людство дуже далеке не тільки від етнічної чи соціокультурної гомогенізації й універсалізації, але і від подолання державної відособленості. Більш того, у ході глобалізації кількість держав збільшилася, а диференціація між різними групами країн підсилилася. Але саме глобальні фактори стають усе більш значущими і для світу в цілому, і для окремих держав. На думку дисертанта, парадоксом є той факт, що владні функції держав не зменшуються чи навіть підсилюються (завдяки вдосконалюванню техніки й апаратів влади), а контроль над соціально-економічними процесами і подіями від них втрачається. Відповіддю на це стало створення регіональних об'єднань. Зростає і міжнародна роль неурядових організацій. Формується глобальна політична система, у якій національні держави є лише однією з складових. Їм приходить все більше "поділяти владу" з іншими акторами на світовій арені.

Отже, відмінною особливістю оптимальної стратегії держави в умовах глобалізації є те, що вона не підминає під себе суспільство, а все більш тісно кооперується з ним, делегуючи частину своїх повноважень місцевому самоврядуванню й організаціям громадянського суспільства. Тісне співробітництво державних органів із профспілками, асоціаціями підприємців, екологів, іншими громадськими організаціями дозволяє консолідувати суспільство, активізувати творчі сили нації на самому низовому і масовому рівні, адекватно підходити до вирішення соціальних проблем, що загострюються, ефективно контролювати дії бюрократичного апарату і боротися з корупцією. Це дає підставу говорити про тенденцію, що намітилася, до соціалізації держави у відповідь на виклик глобалізації, що є передумовою успішної інтеграції національного суспільства у світове співтовариство. Парадокс глобалізації в тому, що чим багатші і міцніші внутрішні зв'язки суспільства, чим вище ступінь його економічної і соціальної консолідації і чим повніше реалізуються його внутрішні ресурси, тим успішніше воно здатне використовувати переваги інтеграційних зв'язків і адаптуватися до умов глобального ринку.

Одним з висновків дисертації є ствердження, що розв'язання багатьох супутніх глобалізації проблем і суперечностей залежить від поширення і зміцнення демократії. Однак затвердження глобального ринку не тотожно розширенню демократії. Економічна влада транснаціонального

фінансового капіталу торкається інтересів мільйонів людей і цілих народів, які не мають на неї ніякого впливу. Глобалізація відповідає заміні авторитарних режимів представниками, але супроводжується ослабленням і вихолощуванням демократичних інститутів. Цій тенденції протистоїть феномен "низового глобалізму" (grassroots globalism). Демократизація вимагає цілеспрямованих зусиль, особливо в тому, що стосується поширення демократичної законності на наднаціональному рівні. У контексті глобалізації вся проблема демократії має потребу в переосмисленні.

Щодо антиглобалізму, то варто визнати, що він не є цілісною ідейно-політичною концепцією, яку розподіляють всі представники суспільно-політичних сил, що прямо чи побічно виступають як проти нинішніх форм процесів економічної і політичної глобалізації, так і проти її окремих аспектів, методів, використовуваних її основними суб'єктами. Незважаючи на те, що в ЗМІ і навіть наукових публікаціях усе частіше йдеться про "ідеологію антиглобалістів", на думку дисертанта, цілісна єдина ідеологічна система, яка повинна протистояти конгломератам антиглобалістських рухів, поки що не з'явилася. При відносній близькості ідеологічних установок розрізнених груп і організацій, які беруть участь в антиглобалістському русі (наприклад, боротьба з неоліберальною версією економічної і політичної глобалізації та її суб'єктів), між ними досить глибока прірва, подолання якої в цей час уявляється малоймовірним.

На підставі проведеного дослідження також можна зробити висновок про те, що однією з основних проблем, пов'язаних із глобалізацією в майбутньому, є пошук норм і інститутів, які могли б забезпечити більш ефективне управління на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях, для того, щоб, з одного боку, зберегти переваги глобальних ринків і конкуренції, з іншого – сприяти розвитку людини, збереженню ресурсів довкілля для того, щоб глобалізація служила інтересам людини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

- 1.Ткачук Ю.В. Проблема глобализации в отечественной и зарубежной научной литературе: краткий обзор // Перспективы. – 2002. – №4 (20). – С. 3-7.
- 2.Ткачук Ю.В. Сравнительное исследование современных концепций глобализации // Перспективы. – 2003. – №1. – С. 11-16.
- 3.Ткачук Ю.В. Глобализация и национальное государство //Держава і право. Зб. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. – Вип. 21. – С. 660-665.
- 4.Ткачук Ю.В. Глобация и демократизации // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична літ-ра, 2003. – Вип. 17. – С. 284-290.

5.Силенко А.А., Ткачук Ю.В. Глобальные информационные процессы в Украине //Современные проблемы телекоммуникаций. Сб. докладов. Ч.П. 19-22 августа 2003 г. 6-я Международная научно-практическая конференция. – Одесса, 2003. – С. 126.

АНОТАЦІЯ

Ткачук Ю.В. Глобалізація в сфері політики: інститути та механізми наддержавного впливу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004.

Показано, що глобалізація як глобальний процес торкнувся повною мірою лише таких галузей, як світові інформаційні мережі, банківсько-фінансова сфера, діяльність транснаціональних корпорацій, а в геополітичному плані обмежений ареалом найбільш розвинених країн. Виявлено, що незважаючи на те, що родовою ознакою глобалізації вважається розмивання національних кордонів, ще немає переконливих прикладів того, що національні кордони звалилися під натиском глобалізаційних процесів і що національна держава готується відмерти.

Обґрунтовано, що період розвитку, який проходить Україна, варто назвати періодом інтернаціоналізації, що являє собою поступове взаємопроникнення технологічних і культурних стандартів, що, однак, не стосується державного суверенітету.

Ключові слова: глобалізація, політична глобалізація, соціально-ринкова глобалізація, національна держава, інтернаціоналізація, антиглобалізм.

АННОТАЦИЯ

Ткачук Ю.В. Глобализация в сфере политики: институты и механизмы сверхгосударственного влияния. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004.

В работе показано, что глобализация как глобальный процесс коснулся в полной мере лишь таких областей, как мировые информационные сети, банковско-финансовая сфера, деятельность транснациональных корпораций, а в геополитическом плане ограничен ареалом наиболее развитых стран. Выведено, что, несмотря на то, что родовым признаком глобализации считается размывание национальных границ, еще нет убедительных примеров того, что национальные границы рухнули под натиском глобализационных процессов и что национальное государство готовится отмереть. В

то же время глобализационные тенденции подрывают значение национализма во всех его проявлениях, будь-то нации-государства, национальные социокультурные традиции или соответствующие типы сознания. Национально-государственный фактор несомненно сохраняется, в том числе в виде отдельных государств, правительств и т.д., но перестает быть определяющим. Общества начинают образовывать свои конгломерации, имеющие сквозные горизонтальные структуры.

Выявлено, что становлению транснациональных политических, экономических и культурных пространств сегодня противостоят мощные центробежные тенденции. Показано, что, создавая благоприятные условия для кооперации и сотрудничества, “сужающийся” под влиянием глобализации мир одновременно становится более “проницаемым” для конфликтов и насилия. И хотя глобализация и демократизация, казалось бы, только подкрепляют кантовскую теорему “демократического мира” (демократические государства не воюют друг с другом), сам процесс транзита, перехода и трансформации внутриполитических режимов может выступать фактором дестабилизации международного порядка.

Определено, что если в начале (1970-е – 1990-е годы) процессы глобализации в самых различных сферах способствовали развитию демократии “вширь”, то на более поздних этапах негативные последствия процессов глобализации могут помешать развитию демократии “вглубь”. Главная проблема здесь заключается не столько в том, какое число формальных критериев демократической политической системы будет сформулировано и сколько стран будет отвечать этим критериям, сколько в том, насколько гибкими и эффективными окажутся демократические институты в разных странах, насколько они будут соответствовать меняющимся условиям и выдержат испытание на прочность без выхолащивания их содержания.

Выявлено, что в условиях глобализации уменьшается число политических инструментов, доступных правительствам, и падает эффективность конкретных институтов, позволяющих государству контролировать активность своих граждан внутри и за пределами собственных границ. Многие из традиционных сфер господства и ответственности государства (оборона, управление экономикой, коммуникации, административная и правовая система) не могут контролироваться без привлечения международных форм сотрудничества.

Обосновано, что в процессах глобализации последнего десятилетия, наряду с тенденциями интеграции и универсализации, прослеживается и иная тенденция: растущая поляризация мира, когда структурно дифференцированному единству основных демократий (во взаимоотношениях которых друг с другом, казалось бы, уже достигнута институционализация баланса могущества) противостоит мир культурно, этнически, конфессионально и цивилизационно разъединенных государств, раздираемых внутренними и внешними конфликтами.

Исследовано, что с разработкой темы глобализации отчетливо проявилась спорность некоторых центральных положений традиционной теории государства. В частности, подлежит сомнению тезис о том, что внутригосударственные отношения есть зона порядка и стабильности, а международные – сфера хаоса и неопределенности. Выявлено также, что государства не являются гомогенными акторами. Политика государств чаще всего непоследовательна, а сами они внутренне расколоты и испытывают влияние множества групп, в том числе криминализированных.

Обосновано, что период развития, который проходит Украина, следует назвать периодом интернационализации, которая представляет собой постепенное взаимопроникновение технологических и культурных стандартов, которое, однако, не затрагивает государственного суверенитета.

Ключевые слова: глобализация, политическая глобализация, социально-рыночная глобализация, национальное государство, интернационализация, антиглобализм.

SUMMARY

Tcachuk U.V. Globalization into political institution and mechanism supestate influencer. – Manuscript.

Thesis presented for the scientific degree of Candidate of political sciences in speciality 23.00.02 – Political institutions and processes. Odessa National Law Academy, Odessa, 2004.

It is shown, that globalization as global process has mentioned a full measure of only such areas, as world (global) information networks, банковско-financial sphere, activity of transnational corporations, and in the geopolitic plan limited to an area of the most advanced countries. It is revealed, that in spite of the fact that the genitive attribute of globalization considers washing out of national borders, still there are no convincing examples of that national borders have fallen down under pressing processes of globalization and that the national state prepares to die.

It is proved, that the period of development, which there passes Ukraine, it is necessary to name the period of internationalization, which represents gradual interosculation of technological and cultural standards which, however, does not concern the state sovereignty.

Key words: globalization, political globalization, social - market globalization, the national state, internationalization, antiglobalize.